

Latgališu woceleite

Latgali var tikai mīlēt

Piemineklis ir pateicība lielajiem latgaliešiem

Rēzeknē var smelties pieredzi, kā ar pieminekli uzsvērt latgaliešu devumu Latgalei

Egita Terēze Jonāne

Rēzekni rotā daudzi pieminekļi, lielākoties tie ir cieņas apliecinājums tiem Latgales cilvēkiem, kuri ar savu darbu pierādījuši to, ka cilvēks var dzīvot un strādāt arī Latgalē, ka var būt noderīgs savam tēvutēvu novadam pat tad, kad es bijis varu vajāts vai dzīves vētru aiznests tālās zemēs. "Latgališu Woceleite" ar Latgales Kultūrvēstures muzeja vēsturnieku, Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmijas asociēto profesoru, vēstures doktoru Vladislavu Malahovski devās nelielā ekskursijā – pieminekļu ceļā Rēzeknē.

Latgaliešu 1917. gada kongresa personība Francis Trasuns

Vladislavs Malahovskis pie Franča Trasuna pieminekļa

Vispirms devāmies pie Franča Trasuna (1864–1926) pieminekļa, kas uzstādīts 2009. gadā. Tā autors ir Aigars Bikše. Pieminekļa atklāšanā viņš uzsvēra, ka Francis Trasuns ielika trešo ābeli – Latgali – Latvijas kopējā dārzā.

Kā atzina Vladislavs Malahovskis, Francis Trasuns bija pirmais latgalietis ar politisko pieredzi – viņu ievēlēja Krievijas Pirmajā Valsts domē, vēlāk arī Satversmes sapulcē, Saeimā, un vienlaikus viņš kalpoja kā garīdznieks, bija sabiedriskais darbinieks, literāts. Šīs ceļš apvienot divas dzīves realitātes – garīgo un laicīgo – beidzās traģiski, jo 1925. gadā pēc konflikta ar katoļu baznīcas vadību Franci Trasunu izslēdza no Katoļu Baznīcas (viņš tika reabilitēts tikai 1998. gadā).

«Franča Trasuna nopelnus varam raksturot ar vārdu «izcili», lai gan ir maz avotu (izņemot viņa paša atstātās runas Saeimā, fabulas, preses rakstus un laikabiedru atmiņas), kas varētu pastāstīt vairāk par viņa darbību baznīcā, politikā, presē, literatūrā. Latvijas Valsts arhīvā, ieraugot Franča Trasuna fondu, nopriecājos, ka varēšu sasmelties par viņu kaut ko jaunu, bet, izrādās, tur ir tikai fotogrāfija, liecības par biedrības «Franča Trasuna piemiņas fonds» (1926–1940) darbību un dokuments, ka viņš 1920. gadā bija iekšlietu ministra biedrs. Esot Satversmes sapulcē un Saeimā, Francis Trasuns nepārtraukti kāpa tribīnē un diskutēja par budžetu, saimnieciskiem jautājumiem. Tomēr Franča Trasuna lielākais devums ir 1917. gada Latgales kongress. Neskatoties uz opozīciju un juku laikiem, kad vajadzēja izlemt – jā vai nē, viņš šo kongresu vadīja ar lielu pārliecību, ka visi pieņemtie lēmumi ir pareizi, un vairākums nobalsoja par tiem. Vēlāk Franča Trasuna bērēs Valsts prezidents Jānis Čakste esot teicis, ka Francis Trasuns ielika trešo zvaigzni Latvijas ģerbonī,» uzsvēra Vladislavs.

Viņš iestarpināja, ka Rēzeknē piemiņa par vairāku Latgales cilvēku devumu ir iemūžināta arī ielu nosaukumos – Valērijas Seiles iela, brāļu Skrindu iela u.c.

Latgaliešu grāmatu izdevējs Vladislavs Locs

Piemineklis «Olūts» Vladislavam Ločam

Sarunu turpinājām pie pieminekļa «Olūts», kas ir Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmijas saimes pateicība latgaliešu grāmatu izdevējam, pedagogam, literātam Vladislavam Ločam (1912–1984). Pieminekļa (atklāts 2018. gadā) autors Ivo Folkmanis ar simbolisku avotu attēlojumu stiklā stāsta par Vladislava Loča centieniem izglītēt latgaliešus, grāmata uzsvēra viņa mīlestību uz grāmatu un to izdošanu, bet ar skarbo akmeni uzsvēra Vladislava Loča trimdas laiku.

Vladislavs Malahovskis atzina, ka arī Vladislavs Locs bija mugurkaula jeb rakstura cilvēks ar savu redzējumu par latgaliešu valodu, grāmatu latgaliešu valodā un Latgali. «Viņam laikā, kad pastāvēja latgaliešu valodas lietošanas ierobežojumi, izdevās nodibināt izdevniecību Daugavpili, turklāt viņš unisonā ar Jāni Cibulski pielietoja pat zināmu viltību. Proti, Jānis Cibulskis vērsās pie toreizējā Valsts prezidenta Kārļa Ulmaņa ar lūgumu atbalstīt latgaliešus, lai var drukāt grāmatas latgaliski, uzsvērot, ka viņa vectēvs bija Andrievs Jurdžs, kurš latīņu drukas aizlieguma laikā Latgalē pārrakstīja grāmatas ar roku. Kārlis Ulmanis piekrita un atļāva drukāt sešas grāmatas. Vēlāk Vladislavs Locs grāmatas izdeva arī Otrā pasaules kara laikā un emigrācijā Vācijā, un, lai gan viņam bija nesaprašanās ar dažiem latgaliešiem, kādā latgaliešu valodā grāmatas ir jāraksta un jādrukā, viņš vienmēr uzsvēra, ka latgalietim jāraksta tikai latgaliski. Vladislava Loča lielākais nopelnis ir latgaliešu autoru grāmatu un grāmatu latgaliešu valodā izdošana, viņš ne mirkli nešaubījās, ka latgalietim ir vajadzīga grāmata, un tā pārliecība nemazinājās pat tad, kad Latgale, tāpat kā pārējā Latvija, daudzus gadus atradās okupācijas žņaugos. Tie ir fundamentāli pētījumi par Latgales vēsturi, literatūru utt. Aizejot uz Latgales Pētniecības institūtu Daugavpils Universitātē un Latgales Kultūrvēstures muzeja bibliotēku un krājumu tepat Rēzeknē, varam iepazīt, ja tā var teikt, to grāmatu «pieminekli», ko viņš ir uzcēlis pats sev,» teica Vladislavs.

Latgales skolu dibinātājs Nikodems Rancāns

Piemineklis Nikodemam Rancānam

Ineses Evaldes veidotais Nikodema Rancāna (1870–1933) piemineklis ar rožukroni un Bībeli rokās, atklāts 2002. gadā, atrodas pie Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmijas, un tas nav nejauši, jo Nikodems Rancāns bija akadēmijas vēsturiskajā ēkā izvietotā Rēzeknes Valsts skolotāju institūta direktors (1929–1933). Viņš bija ļoti izglītots garīdznieks, pedagogs, sabiedriskais darbinieks, publicists, kurš ir dibinājis vairākas skolas Rēzeknes apkaimē.

Vladislavs atzina: «Nikodems Rancāns bija viens no tā laika izglītotākajiem latgaliešiem, ļoti vienkāršs un ar izcilu humora izjūtu. Viņš dibināja daudzas skolas – Rēzeknes draudzes skolu, Rēzeknes tirdzniecības skolu, Greiškānu zemkopības skolu, bija arī Aglonas vīriešu ģimnāzijas, Jaunaglonas sieviešu ģimnāzijas direktors, vadījis arī Rēzeknes Valsts skolotāju institūtu. Kā pedagogs viņš

pielietoja tam laikam neraksturīgas demokrātiskas mācību un audzināšanas metodes, materiāli palīdzēja trūcīgākajiem institūta audzēkņiem. Par disciplināriem pārkāpumiem viņš audzēkņus nekad nesodīja pēc tā laika prasībām; kad skolotājs atveda skolēnu pie direktora, viņš vien noteica «vot, balvans» («nu gan blēņdaris» – latgaliešu val., E.T.J.). Izglītots un garīgs latgalietis – šis bija virszedevums, kuru Nikodems Rancāns centās īstenot ar savu darbu. Viņa mīļākais aicinājums, frāze bija «raunit, raunit» (rauļaties, rauļaties – latgaliešu val., E.T.J.).»

Piemineklis aicina apstāties un apcerēt

Piemineklis Antonam Kūkojam

«Rēzekne ir ļoti latgaliska, tas ir Latgales garīgais centrs. Tā bija liela veiksmē, ka pagājušā gadsimta pirmajā pusē šeit par dekānu kalpoja vispirms Nikodems Rancāns, pēc tam arī Francis Trasuns, abi bija studējuši Sanktpēterburgā (Krievija), abiem bija svarīga Latgale, latgaliešu izglītošanās un Latgales saimnieciskais uzplaukums. Un mēs redzam, ka personības ir tās, kas nosaka laikmetu, gadsimtu virzību. Ja nebūtu Nikodema Rancāna, Franča Trasuna un citu latgaliešu, Rēzeknē nenotiktu vēsturiskais 1917. gada Latgales kongress. Šie lielie latgalieši bija ļoti izglītoti, varēja runāt ar politiķiem un tautu par lauksaimniecību, tautsaimniecību, izglītību, latgaliešu valodu utt. Tādu pašu latgaliešu netrūkst arī atjaunotajā Latvijas Republikā, arī viņu piemiņu iemūžina pieminekļos (tepat pie Latgales Kultūrvēstures muzeja ir Antona Kūkoja piemineklis). Piemineklis aicina apstāties, padomāt par šo cilvēku dzīvi, darbu, atstāto mantojumu, padomāt arī par sevi, kāds ir mans dzīves ceļš. Nikodemam Rancānam ir vēl viens tautiešu «piemineklis» – viņa vārdā nosauktā izcilības balva Latgales pedagogiem,» pastāstīja Vladislavs Malahovskis, piebilstot, ka nākamās paaudzes būs tās, kurās lems, kuram mūsdienu latgalietim jāuzliek piemineklis, un tas varētu notikt, mainoties paaudzēm, pēc kādiem 25–50 gadiem.

Jāuzsver, ka Rēzeknē ievērojamajiem Latgales cilvēkiem un notikumiem veltīti arī citi pieminekļi vai bistes, vai plāksnes – proti, Latgales kongresa simtgadei, valodniekam, literatūrzinātniekam Miķelim Bukšam, politiķiem Francim Kempam un Vladislavam Rubulim, agronomam Aleksandram Nikonovam, literatūrzinātniekam Jurijam Tiņanovam u.c. Latgales personībām. To ierosinātāji ir galvenokārt Latgaliešu kultūras biedrība, Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija un Rēzeknes pašvaldība. ▣

Šis projekts tiek realizēts ar Valsts kultūrkapitāla fonda mērķprogrammas "Latviešu vēsturisko zemju attīstības programma" finansiālu atbalstu